

UDK 343.53:336.717 ; 339.747(100)

ORIGINALNI NAUČNI RAD

Primljeno: 10. 3. 2014.

David O. Friedrichs*

Univerzitet Skranton, SAD

Univerzitet Zapadne Australije

KAPITALISTIČKE BANKE KAO KRIMINALNI PREDUZETNICI – SLUČAJ VOL STRITA

U ovom članku (namenjenom publici čiji je maternji jezik srpski) koristio sam ideje iz uvodnog poglavlja koje sam napisao za knjigu Suzan Vil, Stivena Hendelmana i Dejvida Brodertona iz 2012. godine, pod nazivom „Kako su izašli na kraj sa tim“¹, a predstavio sam ih i na sednici Američkog kriminološkog društva², zatim na Univerzitetu u Stokholmu³ i Univerzitetu Islanda⁴. Autor iskazuje zahvalnost profesoru Đorđu Ignjatović, za ukazanu mogućnost da ovaj članak bude doprinos časopisu Crimen. On je priredio ovaj tekst za objavljivanje, a student Pravnog fakulteta Olivera Ćirković ga je prevela.

Apstrakt. Ovaj članak bavi se finansijskom krizom kao kriminološkim fenomenom. Iako je finansijska kriza razmatrana iz raznovrsnih uglova, malo analiza potiče od kriminologa. U radu se daje pregled objašnjenja o uzroku ove krize, a zauzet je stav da je treba posmatrati kao oblik kriminaliteta belog okovratnika, tačnije finansijskog kriminaliteta. Autor je upoređivao razbojništvo koje se vrši u okviru banaka sa klasičnim razbojništvom kada su meta učinilaca banke. Posebna pažnja posvećena je jednom slučaju finansijskog kriminaliteta u kome je glavni akter bila prestižna investiciona banka Goldman Saks. Ukazano je i na kriminogene faktore koji utiču na pojavu ovog oblika kriminaliteta belog okovratnika. Autor zaključuje da funkcionisanje finansijske industrije može biti kriminalno, shodno čemu je potrebno preduzeti adekvatne mere u cilju sprečavanja vršenja krivičnih dela.

Ključne reči: finansijska kriza, investicione banke, finansijski kriminalitet, Vol Strit.

UVOD

Sukob koji se odvija između takozvane kapitalističke političke ekonomije i ideologije, sa jedne strane, i socijalističke političke ekonomije i ideologije sa druge, spada među najveća globalna previranja u prethodnih 150 godina. Sa krahom Sovjetskog

* redovni profesor, david.friedrichs@scranton.edu

1 Susan Will, Stephen Handelman and David Brotherton, *How Did They Get Away With It?* (2012)

2 American Society of Criminology

3 Stockholm University (Annual Educational Cruise of the Finnish Economic Crime Investigators)

4 University of Iceland

Saveza 1991. godine i paralelnim razvitkom mnogih istočnoevropskim zemalja, koji je praćen integracijom „slobodnog tržišta“ i „privatizacijom“ u nekada socijalističkim državama, sudeći po nekim komentatorima, ova bitka je završena – kapitalizam je pobedio. Ipak, izgleda da se već na početku 21. veka ponovo susrećemo sa oživljavanjem kritike kapitalističkog modela. Ova kritika je u mnogome inspirisana izrazito stresnom ekonomskom situacijom: recesija, visoka nezaposlenost, stagnacija visine zarade za veći deo populacije, nasuprot povećanju dobiti najbogatijih pripadnika društva (što doprinosi rastućoj nejednakosti), veliki dugovi, slabi izgledi za zapošljavanje mladih i tako dalje. Srbija je kroz svoju istoriju imala iskustva sa oba tipa političke ekonomije, te je iskusila izuzetno ozbiljne posledice tzv. „kriminaliteta belog okovratnika“, ponajviše kroz privatizaciju, koja je bila nužna za sprovođenje zaokreta ka ekonomiji slobodnog tržišta. Namera mi je da se ovim člankom fokusiram na jedan segment kapitalističke političke ekonomije – na banke kao centar finansijskog sektora i da izvedem kritičku kriminološku interpretaciju njihovih aktivnosti. Iako se u ovom članku baziram na američki finansijski sektor, nadam se da će se čitaoci iz Srbije ovde susresti sa analizom korisnom za razumevanje kriminaliteta u finansijskom sektoru svoje države.

FINANSIJSKA KRIZA 2008. GOD.

Globalna ekonomska i finansijska kriza koja je počela 2007. godine, a u jesen 2008. došla do svog izrazitog vrhunca, često je opisivana kao najgora kriza ovog tipa još od Velike depresije koja se desila tridesetih godina prošlog veka. Sunovrat, iliti „*finansijsko rastakanje*“⁵, ima više dimenzija i doprinosi mu niz činilaca, ali možemo reći da se u centru ove katastrofe nalazi tzv. „lažno, prevarno predstavljanje“ prisutno u različitim oblicima i na raznim nivoima.

Analize i komentari o globalnoj krizi prosto su kuljali iz raznih izvora, a naročito su se na naučnoj bazi njome bavili istoričari, ekonomisti, politikolozi, profesori prava i drugi. U bujici raznoraznih komentara i analiza, do danas se ipak nije našao upečatljiv profil ove krize sagledan sa aspekta kriminologa. Dela Grega Baraka (*Kradja nacije*)⁶ i Džona Hejgana (*Ko su kriminalci*)⁷ su, doduše, dva izuzetka vredna promena. Suštinska premisa na kojoj se zasniva ovaj članak je da su upravo kriminolozi kvalifikovani da pruže koristan, pa čak i jedinstven doprinos razumevanju finansijske krize. Oni bi trebalo da su u mogućnosti da na adekvatan način, objedinjujući sve dominantne učesnike, uobliče okvire za održavanje dijaloga o najboljem odgovoru na ovu krizu. Očigledna nam je važnost dolaska do najsmislenijeg odgovora o uzročnicima krize i uticaju raznih aspekata, politike i prakse jer se tako mogu izvesti zaključci o ograničavanju ili sprečavanju neke sledeće, buduće krize.

5 U originalu: „*financial meltdown*“ (prim. prir)

6 Gregg Barak, *Theft of a Nation*, 2012. (deo Barakove argumentacije iz navedene knjige objavljen je pod naslovom Velike finansijske prevare na Volstritu u našem časopisu: *Crimen* n°1 za 2013. – prim prir.)

7 John Hagan, *Who are the Criminals*, 2010.

Specifične namere ovog članka su: prvo, da se finansijska kriza sagleda u kontekstu kriminaliteta. Ukoliko se pokaže da je ova kriza posledica kriminalne delatnosti, i to one koja spada u tzv. „kriminalitet belog okovratnika“, valja ukazati u kom smislu se radi o zločinu i o kojoj formi „kriminaliteta bele kragne“ je reč. Zatim, da odgovori kako treba razumeti povezanost posledica tzv. kriminaliteta na Vol Stritu sa posledicama koje potiču od kriminaliteta na nivou privatnog preduzetništva. Konačno, sagledaćemo finansijsku krizu sa kritičkog aspekta pitajući se kakve vrste različitih pristupa i političkih inicijativa su potrebne ukoliko želimo da minimizujemo mogućnost ponovne finansijske krize katastrofalnih razmera.

U osvit finansijske krize je nastalo mnogo odličnih knjiga kao i bezbroj članaka o objašnjenjima nastanka krize. Pisci ovih dela su u svoje radove uključili i analize visoko cenjenih ekonomista i žurnalista specijalizovanih za oblast finansija. Iako u okviru ovog izlaganja moramo obuhvatiti ključne dimenzije prethodno pomenutih radova, radije bismo da objedinimo, nego da samo dupliramo rezultate i napore prethodnika. Naime, cilj je da se na ekonomsku krizu primeni specifični kriminološki pristup, ukorenjen u kritičkoj kriminologiji i odnosu prema kriminalitetu belog okovratnika. Finansijska kriza i malverzacije koje sa njom povezujemo mogu jedino biti shvaćeni kroz sofisticirano objedinjavanje više različitih akademskih i profesionalnih perspektiva.

Novinari koji se bave „iznošenjem prljavog veša na videlo“ i reporteri-istraživači da li su, zahvaljujući izvorima i specijalnom pristupu koji imaju u praćenju ove oblasti, priličan doprinos razumevanju kriminaliteta lica na visokim pozicijama. Segment medija okrenut finansijskom sektoru nije uvek sa kolektivnom skepsom pristupao ispitivanju tvrdnji datih od strane portparola finansijske „industrije“. Bez obzira na to, kriminolozi koji izučavaju kriminalitet belog okovratnika ne bi trebalo da apologetski pristupaju radu onih novinara koji su oduvek bili u prvom planu kada se radi o otkrivanju prevara u finansijskom svetu. Isto važi i za ostale akademske discipline izvan kriminologije. Ekstremna kompleksnost ovako sofisticiranih zločina izvršenih od strane moćnih institucija i pojedinaca zahteva upravo interdisciplinarni pristup.

Kriminologija je, kroz svoju istoriju do danas nesrazmerno tretirala forme konvencionalnog kriminaliteta, njegove posledice i kontrolu, u odnosu na ovaj sofisticiraniji kriminalitet višeg nivoa. Ubeđenje da su konvencionalni zločin i delinkvencija izvor značajnog socijalnog zla, protiv koga se mora efektivno delovati, zapravo i jeste razlog postojanja same kriminologije. Ipak, oni naučnici koji se fokusiraju na kriminalitet belog okovratnika dugo se drže ubeđenja da, po mnogim standardnim merilima, zlo prouzrokovano ovim zločinima preteže nad onim proisteklim iz njegovih konvencionalnih formi. Nadalje, ovi kriminolozi su uznemireni i zbunjeni činjenicom da je najveći deo pažnje njihovih kolega usmeren na izučavanje formi kriminaliteta koji ostavlja daleko lakše posledice. Ovu situaciju sam i ranije prikazao kao vid „*inverzne hipoteze*“, tj. da je nivo pažnje koju kriminolozi posvećuju različitim oblicima kriminaliteta obrnuto srazmeran stepenu objektivno utvrđenog zla koje taj kriminalitet prouzrokuje⁸. Razume se, ovu hipotezu neko može shvatiti kao hiperbolu, ali je moje uverenje da ona u velikoj meri istinita.

8 D.Friedrichs, 2007.

UZROCI FINANSIJSKE KRIZE I ONI KOJI SU ODGOVORNI

Koga i šta treba kriviti za ovu ekonomsku i finansijsku krizu? Lista odgovora je poprilično dugačka i uključuje Vol Strit, Vašington i privatno preduzetništvo⁹. Najjednostavnije, kolokvijalno rečeno, na Vol Stritu je krivica za skrivene, visoko rizične poduhvate, na Vašingtonu odgovornost za lošu politiku i kiks po pitanju regulative, a privatnim preduzetnicima se na teret može staviti to da su „živeli preko svojih mogućnosti“. Listu institucija i drugih participanata u odgovornosti za finansijsku krizu možemo gotovo beskonačno produžiti. Ona uključuje (premda nije ograničena samo na njih) i ranije predsednike države, šefove kabineta, predlagače zakona, čelnike i osoblje državnih agencija, mnoge entitete sponzorisanе od strane vlade kao i njihove direktore, lobiste finansijskog sektora, investicione banke, agencije za procenjivanje kreditne sposobnosti, osiguravajuće kuće i njihove šefove, izdavaoce hipoteka itd. Korporativni bordovi su, vođeni sukobom interesa, delili negarantovane, prekomerne kompenzacione pakete, previdevši izuzetan rizik takve prakse. „Procenjivači rizika“, čija isključiva odgovornost i jeste da predvide i procene rizike prisutne u bankarskom poslovanju očigledno nisu obavili svoj posao. Advokati su, uz zakonodavca, sudije, savetnike, odigrali ključnu ulogu u izigravanju zakona – prihvatili su opasne inicijative, blokirali tužbe deoničara, a dopuštali da poslovi pod znakom pitanja budu predstavljeni kao legalni.

Povrh nabrojanih, i drugi entiteti mogu biti okrivljeni: od ekonomista visokog nivoa i čelnika raznih fondova, promotera u medijima, trgovaca, vođa država poput Kine ili Islanda, koji su na izvestan način usvojili ili propagirali praksu koja je dovela do krize i finansijskog rastakanja. Viđenje nekih istaknutih bihejvioralnih ekonomista (Akerlof i Šiler)¹⁰ je da je klasični ekonomski model baziran na konceptu „racionalnog čoveka“ zapravo pogrešan i da finansijska kriza mora biti sagledana, između ostalog, kroz „životinjski instinkt“ koji se krije u ljudskim bićima, koji je nezavisan od ekonomskih motivacija, i nagoni ljude da se ponašaju iracionalno. Čini se nepotrebnim dodati da se ovde oslikava često prisutan fundamentalni koncept pohlepe, kao i iluzorni optimizam prisutan kod mnogih ljudi. Uverenost u neograničene potencijale slobodnog tržišta i njegovu sposobnost samoregulisanja je bilo široko rasprostranjeno u prethodnom periodu. Više dimenzija ljudske prirode, psihologija i ideologija doprinele su nastanku generacije koja prihvata špekulacije i prekomeran rizik, a rezultirale neizbežnim – katastrofalnim finansijskim neuspehom i ekonomskim kolapsom.

Imajući u vidu širinu kruga onih kojima pripisujemo krivicu za finansijsku krizu, kako zločin i kriminalitet na odgovarajući način sada izdvojiti? U kontekstu dosadašnje analize, koje od prethodno pobrojanih odgovornih okarakterisati kao kriminalce kojima je mesto iza rešetaka (ako takvih ima)? Da li treba sve finansijske institucije i odgovorne krivično goniti? Naravno, realnost je da gotovo niko od navedenih nije imao nameru da prouzrokuje finansijsku katastrofu, kao i da niko od njih neće biti krivično gonjen. Štaviše, realnost je da ovde postoji kompleksan, širok spektar raznoraznih dugotrajnih aktivnosti praćen različitim namerama nejednake pouzdanosti i ispravnosti.

9 Wall Street je žila kucavica poslovne Amerike, a Washington središte federalne vlasti – prim. prir.

10 Akerlof and Shiller, 2009.

Centralna teza, ipak, je da su struktura finansijskog sistema današnjice, njegova kultura i kolektivni način delovanja u osnovi kriminalni. Zlo koje izvire iz ovog finansijskog sistema je eksponencijalno veće od zla generisanog u sredinama opterećenim konvencionalnim kriminalitetom. U skladu sa ovim, na različitim nivoima valja više ulagati na potpunije i direktnije prepoznavanje i identifikovanje mnogih praksi i politika finansijskog sistema shvaćenih kao ono što oni zapravo, u svojoj suštini, i jesu – zločini na veoma visokom nivou.

Analiza finansijske krize bi trebalo da kao polaznu tačku usvoji ovo prepoznavanje, a potom da se pozabavi moralnim i praktičnim implikacijama ove premise. Pošto smo razmotrili retoričko korišćenje termina *kriminalitet* i *zločin* u vezi sa finansijskom krizom, valja preći na analizu ovih pojmova i *kriminaliteta belog okovratnika*.

FINANSIJSKA KRIZA KAO KRIMINALITET (I TO ONAJ BELOG OKOV RATNIKA) I KAO FINANSIJSKI ZLOČIN

Termin *kriminalitet* se često dovodi u vezu sa aktivnostima pojedinaca ili institucija koji su odigrali centralnu ulogu u stvaranju finansijske krize. Prihvatili su ga u tom smislu ne samo političari i javni komentatori, već i obični građani, pa i karikaturisti.

Iako je sveprisutnost termina *zločin* u modernoj kulturi očevidna, ipak, primetićemo da on može biti shvaćen na više različitih načina¹¹. Kršenje krivičnih zakona je ubedljivo najrasprostranjeniji vid razumevanja ovog termina, a u kontekstu finansijske krize i povezanosti sa kriminalitetom pojavljuju se dve bitne stavke. Prvo, interesi korporativne i finansijske elite su oduvek imali znatan uticaj na to koje aktivnosti bivaju ili ne bivaju definisane kao *zločin* od strane krivičnog zakona, a istorijski gledano, oni su uglavnom imali uspeha u šticeanju nekih očigledno eksploativnih delovanja od inkriminalizacije. Drugo, čak i ako pripadnici ove elite budu sudski gonjeni, suočavamo se sa mnogo ozbiljnijim izazovom tokom samog postupka, jer mnogo je zahtevnije suditi ovakve slučajeve i ovakva dela okarakterisati kao *zločin*, nego to isto učiniti u slučaju konvencionalnih prestupa.

Premda je glavna struja prisutna u kriminologiji, u svrhu izučavanja kriminoloških fenomena, usvojila mahom tzv. legalističku koncepciju *zločina*, ima i onih koji prednost daju njegovim alternativnim shvatanjima. Otac učenja o *kriminalitetu belog okovratnika* Edwin Saterlend¹² obuhvatio je još sredinom prošlog veka u definiciji tog tipa *kriminalne aktivnosti* i kršenje normi građanskog i administrativnog prava, a učestvovao je (sa Polom Tapanom 1947. godine¹³) u slavnoj diskusiji o potrebi proširenja termina *kriminalitet*, tako da se obuhvati i nešto više od pukog kršenja zakonske odredbe. Herman Švedinger i Džulija Švedinger su 1972. godine¹⁴ postavili humanističku koncepciju *zločina*, ukazujući na duboko štetne aktivnosti, kao i da društvo

11 Kauzlarich and Friedrich, 2005.

12 Edwin Sutherland, 1945.

13 Paul Tappan, 1947.

14 Herman Schwedinger and Julia Schwedinger, 1972.

ne sme dopustiti kapitalističkoj državi da preuzme monopol nad određivanjem pojma zločin. I u skorije vreme neki britanski kriminolozi (Hilijard, Pantazis, Tombs i Gordon)¹⁵ zagovarali su isto – da bi trebalo istraživački fokus sa standardnog poimanja termina zločin preneti na odgovarajuću kategoriju tzv. društvenog zla (*social harm*).

Vredno je pomena i uviđanje da kada govorimo o terminu kriminalitet u kontekstu finansijskog rastakanja zapravo mislimo na širok spektar aktivnosti: od očiglednog kršenja postojećih krivičnih zakona i drugih prestupa, do radnji koje zbog svoje izrazite štetnosti treba da budu klasifikovane kao krivična dela, iako to još uvek nisu. Ova situacija se može još šire sagledati, jer postoji i populistička dimenzija zločina, koja se ogleda u tome da pojedinci, u svakodnevnom govoru, kao zločin tretiraju mnoge druge aktivnosti koje smatraju mrskim i kojih se gnušaju.

Stoga, ako je u društvu naširoko prihvaćeno viđenje da je kriminalno delovanje bilo povezano sa finansijskim rastakanjem, razume se da se tad ne misli na „ulični“, konvencionalni kriminalitet (iako se i u ovom slučaju znatan deo te delatnosti takođe odvija u jednoj ulici, na Vol Stritu). Očigledno je da javno mnjenje i profesionalni istraživači ove teme smatraju da je u ovom slučaju reč o kriminalitetu belog okovratnika. Ako je tako, koje forme ovog kriminaliteta su bile zastupljene i na koji način? Kao što smo u prethodnim radovima naveli, dolazak do odgovarajuće definicije pojma kriminaliteta belog okovratnika ima svoju dugu i sadržajnu istoriju (Friedrichs, Gajs, Helmkamp, Bel, Taunzend)¹⁶. Od sedamdesetih godina prošlog veka izdvajaju se dva osnovna tipa ovog kriminaliteta, pod nazivima „korporacijski“ i „kriminalitet poziva“¹⁷. Korporacijski kriminalitet se, najsažetije kazano, definiše kao skup svih onih nelegalnih i štetnih aktivnosti finansijskog tipa koje vrše čelnici i zaposleni u jednoj kompaniji kako bi doprineli ostvarenju njenih poslovnih interesa. Drugi tip, kriminalitet poziva, shvata se kao nelegalna i štetna aktivnost koju je jedno lice preduzelo u sopstvenom interesu, kako bi za sebe ostvarilo korist, dok se nalazilo na određenoj funkciji ili radnom mestu. Oba ova tipa su doprinela nastanku finansijske krize. Kada sam radio na prvom izdanju mog teksta „*Kriminalci kojima se veruje: kriminalitet belog okovratnika u današnjem društvu*“¹⁸, pisanog ranih devedesetih godina, činilo mi se neophodnim da podvučem još jednu činjenicu. Naime, pored ova dva tipa, javljaju se i njima značajni srodnici, hibridi ili marginalne forme kriminaliteta belog okovratnika, koji nisu mogli biti obuhvaćeni prethodnom klasifikacijom, ali moraju biti identifikovani i precizirani. Bar nekoliko ovakvih hibrida imali su značajnu ulogu u finansijskom krahau.

Termin *finansijski zločin*, u originalnom izdanju mog navedenog rada, odnosi se na nelegalna delovanja širokih razmera koja prati svet finansija i finansijske institucije. Štaviše, posebno sam naglasio da je razlika ovog zločina u odnosu na korporacijski i kriminalitet poziva što je na kocki daleko veći ulog (jer je zbog isprepletenosti finansijskih mreža u opasnosti integritet čitavog finansijskog sistema)¹⁹. Taj ulog se, koliko znamo, meri stotinama milijardi dolara, ili po nekim pokazateljima čak i daleko višim

15 Hillyard, Pantazis, Tombs and Gordon, 2004.

16 Friedrichs, 2014, 2010; Geis, 2007; Helmkamp, Bell and Townsend, 1996.

17 U originalu „*occupational crime*“ (prim. prir.).

18 Friedrichs, *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*, 1996.

19 Friedrichs, 1996.

ciframa (što je mnogo više od onoga što je na kocki kod korporacijskog ili kriminaliteta poziva), u zavisnosti od broja organizacija i pojedinaca koji su uključeni. Iako najteži oblici korporacijskog kriminaliteta mogu izvršiti znatan uticaj na ekonomiju, oni ipak nemaju poražavajuće katastrofalan efekat finansijskog zločina. Takođe, daleko su veći društveno zlo, šteta i stagnacija koji proizlaze iz finansijskog zločina, u poređenju sa drugim tipovima kriminaliteta belog okovratnika, jer je u ove zločine uključena naročito razgranata mreža učesnika, i horizontalno i vertikalno posmatrano. Ako uzmemo da se u zaleđu nekih najznačajnijih finansijskih zločina nalaze finansijske ustanove poput najvećih investicionih banaka, uviđa se da čelni ljudi ovih banaka profitiraju iz ovakve vrste kriminaliteta daleko više nego npr. izvršni korporacijski direktori u korporativnom kriminalitetu. Lično sam zagovornik mišljenja da su upravo finansijski zločini jezgro finansijske krize, a da su ujedno i najkompleksnija forma „kriminaliteta bele kragne“. Njihova kompleksnost vodi paradoksalnoj činjenici da iako ovi zločini nanose najviše društvene štete, njih je najteže precizno definisati i zakonski uspešno regulisati, pravno goniti i o njima presuđivati.

Evidentno je da je određena vrsta kriminaliteta belog okovratnika bila suštinska snaga za razvitak finansijske krize i zato je od velike važnosti da razumemo o kojoj vrsti tačno je reč i po čemu se ona razlikuje od drugih. Razlog za potrebno preciziranje termina leži u poistovećivanju kriminaliteta belog okovratnika sa širokim spektrom nelegalnih i neetičkih aktivnosti, koje laici najčešće imenuju kao proneveru, a mi se ovde bavimo jednim terminom užeg obima. Specifičnosti dimenzija finansijskih zločina i njegove šarenolike posledice su ono što finansijske zločine izdvaja iz gorepomenute mase raznoraznih nelegalnih aktivnosti.

Zadatak koji bi studenti koji se bave izučavanjem ove teme valjalo da uoče je sledeći – da definišu, ili još bolje, da istraže na sistematičan i empirijski način, korisnost povlačenja razlika između termina u ovoj oblasti. Jedino tzv. tipološkim pristupom, tj. preciznim razvrstavanjem atributa zločina iz ove oblasti koji su zajednički za sve forme kriminaliteta belog okovratnika i onih koji čine međusobne distinkcije, možemo doći do sofisticiranog i složenog odgovora na pitanje o vrstama „kriminaliteta bele kragne“. Tipološki pristup je u našem slučaju premisa, neophodno polazište za diskusiju o kriminalitetu belog okovratnika i njegovim vrstama (premda ne poričemo da sve šeme nose određenu arbitrarnost u sebi), ali ne smemo smetnuti sa uma još nešto. Naime, ovaj pristup nekad može voditi i do previđanja određenih dvosmislenosti i kompleksnosti svojstvenih manifestacijama ovakvog kriminaliteta, te je zato potrebno uvek sagledati i širu sliku.

PLJAČKA²⁰ BANKE: SPOLJA I IZNUTRA

Tokom trajanja krize koja je osamdesetih godina prošlog veka zahvatila *Savings & Loan*²¹, kalifornijski senator Bil Kroford (Bill Crawford), koji se bavio regulativom rada banaka, dao je čuveni komentar da je „najbolji način da se opljačka banka,

20 Iako su samo za laike izrazi „pljačka“ i „razbojništvo“ sinonimi, ovde će, zbog konteksta u kome se upotrebljavaju, biti korišćeni upravo u tom smislu (prim. prir.)

21 *Saving & Loan*, američka banka (prim. prev.).

zapravo da se jedna poseduje²². Ova izjava proizašla je iz činjenice da su štete koja je Saving & Loan trpeo od delatnosti svojih vlasnika doprinela stvaranju većih gubitaka, nego što bi bio slučaj da se desilo konvencionalno razbojništvo na štetu banke. S obzirom na to su u nedavnom finansijskom krah centralnu ulogu imale investicione banke, možda je adekvatnije reći da je najlakše banku opljačkati ako njome upravljate. Ovakvu pljačku banke ne vrše razbojnici, nego sama banka, a oštećeni su ne samo njeni klijenti već i investitori i poreski obveznici. Direktori ovakvih velikih banaka (poput Lehman Brothers, Goldman Sachs) se uglavnom poistovećuju sa vlasnicima banaka, a iako poseduju znatan udeo u akcijama, njihov najveći uticaj leži u kontroli i vođenju politike poslovanja banaka. I u ovom slučaju primećujemo da su posledice ovakve „poslovne politike“ donele veće gubitke, nego da su bila izvršena konvencionalna razbojništva prema bankama.

Razbojnički atak na banke je, u laičkoj perspektivi, tipičan i suštinski zločin. Krug onih koji takva dela vrše kreće se od uglađenih profesionalaca, preko oportunističkih kojima se samo ukazala prilika, do očajnika i amatera. Najčešće se ipak radi o tzv. beznadežnim slučajevima, obično nezaposlenim licima, zavisnicima i kockarima, koji uglavnom osvoje „ulov“ od nekoliko stotina do nekoliko hiljada dolara, da bi potom vrlo brzo bili privedeni pravdi i suočeni sa dugom zatvorskom kaznom. Gotovo je sigurno da konvencionalni pljačkaši banaka-povratnici, pre ili kasnije završe iza rešetaka. Uglavnom se radi o individualcima, često čak i nenaoružanim, koji usmenom naredbom ili na neki drugi način (doturanje napismene naredbe šalterskoj radnici na primer) kreću u svoj pohod, a nasilje je retko uključeno (u manje od 5% slučajeva) dok smrtnih ishoda gotovo nema. Tokom nekoliko prethodnih godina, širom SAD je na konvencionalan način u razbojništvima od banaka uzeto ukupno između 25 do 60 miliona dolara. Iako ovo nikako nije beznačajna suma novca, to je ipak mali deo gubitka do kog je dovelo nemarno, a često i kriminalnom namerom vođeno, upravljanje velikim finansijskim institucijama, uključujući investicione banke. Nije nam namera potcenimo štetne posledice konvencionalnih razbojništava u bankama, koje su zasigurno traumatične za lica koja su im prisustvovala, nego da ukažemo na širu sliku u kontekstu ove teme. Na kraju, namera nam je i da osvestimo širu javnost i pravni sistem o potrebi proporcionalnijeg bavljenja ovakvim formama zločina, radi nalaženja adekvatnog rešenja.

POZICIONIRANJE FINANSIJSKIH ZLOČINA I SLUČAJ GOLDMAN SAKSA²³

U dva najnovija izdanja moje knjige *Kriminalci kojima se veruje*, uključio sam i odeljak pod nazivom „Investicione banke: dobročinitelji ili prevaranti visokog nivoa“²⁴. Investicione banke su prestižne i moćne finansijske institucije, na čijem čelu su direktori sa širokim ovlašćenjima i izdašnim naknadama, koji sebe predstavljaju kao centralne figure u razvijanju dobrobiti za kapitalističko društvo, a interes klijenata

22 v. Calavita and Pontell, 1990.

23 Goldman Sachs, američka investiciona banka (prim. prev.).

24 Friedrichs, *Investment banks: Wealth Producers or Large-Scale Fraudsters?*

im je na prvom mestu. Bivši investicioni bankar Filip Ogar je 2005. godine u delu *Pohlepa merkantilista*²⁵ demonstrirao da su investicione banke takoreći izrešetane sukobima interesa, i da prečesto stavljaju svoje interese i profit ispred svega ostalog.

Ove banke se očigledno nalaze u sukobu interesa, jer simultano savetuju i kupce i prodavce tokom raznih transakcija pripajanja. Time se na agresivan način promovise politika pripajanja, čak i onda kada tako dolazi do još većih troškova ili kada iz toga proizlaze još veći gubici. Dok te troškove i gubitke snose investitori, zaposleni i klijenti, bankari sa druge strane ostvaruju ogromne naknade. Lociranjem primamljivih inicijalnih javnih ponuda paketa akcija²⁶ u ruke šefova korporacija, bankari se nadaju da će nagnati ove direktore da (zauzvrat) dobit svojih preduzeća usmere ka investicionim bankarskim kućama.

Mnoge jake investicione banke su bile umešane u korporativne skandale korporacija koje su lažno predstavljale podatke o stanju svojih finansija, kao što su *Enron*, *WorldCom* i druge. Banke su optužene da su previdele davanja ogromnih, neadekvatnih zajmova ovim korporacijama kao i da su u nekim slučajevima bile i direktan saučesnik u omogućavanju prevarnih prijava za ove zajmove. Između ostalog, banke se terete i za pomaganje oformljavanja kontroverznih i nelegalnih struktura, poput raznih vanbilansnih partnerstava „na crno“. Zaposleni na visokim pozicijama u ovim bankama su bili optuženi i za držanje u zabludi investitora po pitanju izgleda za uspeh poslovnih poduhvata sa telekomunikacionim kompanijama. Takođe, investicione kuće su podbacile i u dužnosti vršenja nadzora nad trgovinskim računima, jer su sa nekih od njih nestale ogromne sume novca.

Mnoge su se investicione banke našle u središtu trenutno aktuelne finansijske krize, ali se ja ovde posebno fokusiram na slučaj investicione banke Goldman Saks, koja je širokim masama bila poznata kao gotovo legendarna američka banka ovog tipa (a možda i na globalnom nivou). Uspeh koji je ova institucija postizala tokom dugog perioda i bogatstvo koje je donela svojim partnerima i zaposlenima smatrali su se fenomenom. Zanimljivo je da je najviši kadar ove banke u tim vremenima imao i prožimajuće prisustvo u vladi SAD (dva prethodna sekretara trezora došli su upravo odavde). Bez obzira na sve navedeno, u prošlih nekoliko godinama, Goldman Saks je na meti istrage sektora Ministarstva pravde za otkrivanje pronevera, a njime se bave i neki organi zaduženi za otkrivanje prevara u građanskopravnom smislu (SEC). Pored raznih nelegalnih aktivnosti koje im se stavljaju na teret, Goldman Saks je optužen i za prodaju paketa CDO²⁷ investitorima čiji je krah bio unapred dizajniran, što je prilično mračna praksa u nelegalnom investiranju. Uporedo sa ovim, došlo je do kraha grčke ekonomije, što je imalo izrazit uticaj i na Evropsku uniju, a Goldman Saks je i u ovoj „velikoj priči“ uzeo udela. Pokazalo se da je Goldman Saks tokom godina kreditiranja Grčke (a tako je i nastao ogroman dug koji je doveo Grčku do fijaska) zaradio više stotina miliona dolara od kamata, dok se pritom, žargonski rečeno, kladio na propast grčke privrede²⁸. Širom SAD, ova investiciona banka je prodavala američkim

25 Philip Augar, *The Greed Merchants*, 2005.

26 IPO – Initial public offering shares

27 Collateralized debt obligations – vrsta kreditnog sredstva (prim. prev.)

28 Schwartz and Dash, 2010.

opštinama i okruzima mnoštvo različitih paketa, visoko kompleksnih finansijskih instrumenata²⁹, koji su posle kolapsa domaćeg tržišta ostavili ogromne gubitke. Usled ovoga, mnoge vitalne državne službe su se suočile sa redukovanjem, a trpeli su i stanovnici ovih opština i okruga jer su se gubici pokrivali delom iz povećanih taksi koje su oni plaćali. Novinar Met Tajbi³⁰ je 2009. godine vrlo ubedljivo ukazao da je Goldman Saks tokom čitavog prošlog veka putem različitih manipulacija na finansijskom tržištu poprilično profitirao, jer je bio saučesnik u podizanju cena gasa, povećanju stopa potrošačkih kredita, „pojedenim“ penzionim fondovima, masovnim otpuštanjima i drugima osetnijim troškovima i gubicima koje su podneli obični građani.

Prema ovoj analizi, Goldman Saks je bio umešan u tzv. investicionu piramidu propasti³¹, koju je sprovodio ubeđivanjem običnih investitora da ulažu u projekte za koje se znalo da su defektni i da će im se vrednost znatno negativno izmeniti u budućnosti. Napušteno je tradicionalno „vođstvo i nadzor“, zarad prakse ubrzane prodaje deonica u novoosnovanim kompanijama, za koje se znalo da nemaju dobre izgleda za prosperitet. Ovo je obuhvatalo i manipulisanje cenama deonica, kao i praksu nuđenja akcija direktorima korporacija po izuzetno niskim cenama, radi obećanja budućeg zajedničkog poslovanja. Poslovanje poput ovog dovelo je do nastanka tzv. internet mehura, koji je izvukao oko pet milijardi dolara dobiti od investiranja. Kazne sa kojima su se firme poput Goldman Saks suočile zbog kriminalnog poslovanja bile su toliko niske u poređenju sa profitom koje su ostvarile, da se slobodno može reći da nisu ispunile svoju svrhu.

Prema novinaru Tajbiju, Goldman Saks je imao i centralnu ulogu u manipulacijama na tržištu nafte, što je vodilo enormnom porastu cena gasa na benzinskim stanicama, iako za to nije bilo konkretnih razloga poput smanjenja zaliha ili povećane potražnje. Od 1991. godine Goldman Saks je vršio i ozbiljna investiranja na tržištu proizvodnje hrane, praćena malverzacijama, ne obazirući se na činjenicu da je oko milijardu ljudi širom sveta bilo pogođeno glađu³². U periodu između 2005. i 2008. cene hrane širom sveta porasle su do 80%, što je predstavljalo veliki teret na milione američkih domaćinstava. Tvrdnje o udelu krivice Goldman Saks u finansijskoj krizi su aktuelne i posle više od 5 godina od vrhunca krize, koji nas je zadesio u jesen 2008. Štaviše, Libija je tužila Goldman Saks u januaru 2014. zbog gubitka većeg od milijardu dolara, koji je pretrpela usled složenih trgovinskih transakcija preduzetih po saveštima ove investicione banke³³. Čelnici libijskog vrhovnog fonda tvrde da je Goldman Saks propustio dužnost da ih na odgovarajući način informiše o svim rizicima koji su vezani za ovakve transakcije. Sa druge strane, od ovog posla, investiciona banka je zaradila oko 350 miliona dolara. Tokom januara je i znatan broj Danaca izrazio neslaganje sa otvorenom namerom Goldman Saks da stekne jedan veliki posed na teritoriji Danske koji je pod državnim upravljanjem, jer kod njih postoji jako uverenje da se zapravo samo radi o načinu za izbegavanje plaćanja poreza. Bez obzira na gotovo

29 SIV – Structured investment vehicles

30 Met Taibbi, 2009.

31 Orig. „investment pyramid“ or „pump-and-dump“ scheme.

32 Kaufman, 2010

33 Anderson, 2014; Norris, 2014.

beskonačnu listu optužbi za nelegalno i nemarno poslovanje sa kojom se suočava, Goldman Saks je nastavio da svojim direktorima i zaposlenima isplaćuje ogromne kompenzacije koje se mere milijardama dolara, a takođe i dalje ostvaruje prihode zahvaljujući kontaktima na visokim pozicijama u vladi. Ejbrams³⁴ navodi da je godišnja kompenzacija (za 2013. godinu) koju je primio viši izvršni direktor Goldman Saks, Lojd Blankfajn (Lloyd Blankfein), iznosila 23 miliona dolara. Istoriju Goldman Saks je uglavnom obeležio izuzetno visok kredibilitet, kao i visok nivo poverenja investitora. Uprkos određenim unutrašnjim reformama i filantropskim aktivnostima visokog profila kojima se Goldman Saks od nastanka finansijske krize bavi, ipak se čini da se suština funkcionisanja ove investicione banke nije promenila. Ako je kritika koju smo gore istakli generalno tačna, nema sumnje da onda ovakvo poslovanje treba proglasiti vidom organizovanog kriminaliteta. Ukoliko se neke od ključnih aktivnosti koje je Goldman Saks tokom godina vršio pokažu u bilo kakvom smislu kao prevarne, onda one moraju i sa zakonske strane biti tako okarakterisane – kao zločin.

KRIMINOGENI ČINIOCI KOJI SU DOVELI DO GLOBALNE FINANSIJSKE KRIZE

Ukoliko hoćemo da umanjimo šanse za ponavljanje finansijskog rastakanja iz 2008. godine, koje je nastupilo usled globalne finansijske krize, neophodno je da uočimo uslove koji su direktno doprineli nastanku krize, a zatim politiku potrebnu da bi se sa ovim faktorima nosili. U kontekstu kriminološkog okvira koji smo ovde postavili, neophodno je identifikovati kriminogene faktore. U širem smislu, to su oni uslovi koji promovišu kriminalne aktivnosti. Napominjemo, shvatanje zločina proširujemo izvan njegovog striktnog određenja kao kršenja krivičnih zakona kako bismo obuhvatili sve evidentno štetne aktivnosti koje često ostaju izvan domašaja krivičnih normi (usled direktnog ili posrednog uticaja moćnih i privilegovanih slojeva društva).

Mnoge od ponuđenih ili selektivno primenjenih finansijskih odredbi implicitno (ako ne i eksplicitno) potvrđuju postojanje kriminogene dimenzije u aktivnostima svojstvenim finansijskom svetu. Kriminogeni uslovi koji pogoduju finansijskoj krizi uključuju finansijske organizacije koje važe za „isuviše jake da bi pale“ ili koje su međusobno do te mere povezane raznim konstrukcijama, da im to omogućava da se bez bojazni kockaju finansijskim strukturama. Takođe, ovde spadaju i nepristojno visoke kompenzacije i bonusi za izvršne direktore, preterana usklađivanja investicija, inovativni kompleksni i preterano rizični finansijski instrumenti, sukob interesa kod entiteta koji bi trebalo da su zaduženi za vršenje neke vrste nadzora nad aktivnostima finansijskih institucija (kao što su nadzorni odbor, agencije za kreditno rangiranje...).

Spoznaja da se vlada oseća obavezanom da iz ovakvog stanja „iščupa“ finansijske institucije i korporacije smatrane „previše jakim da bi pale“, i da nije podstakla nikakvo značajnije sankcionisanje prethodno pomenutih kriminoloških uslova, dovela je do stvaranja tzv. moralnog hazarda. Ovo je, slobodno se može reći, podsticaj za finansijske institucije i njihove glavne ljude da nastave sa praksom preuzimanja

previsokog rizika i isplaćivanja velikih bonusa, iako mogu nastupiti katastrofalne posledice po ekonomiju. Njihov „dobitak“ na vagi daleko preteže nad gubicima, a troškovi kraha na kraju budu prebačeni na teret neke treće strane. Među ostalim kriminološkim uslovima za koje se smatra da vode do finansijskog rastakanja su: slab i neefikasan regulatorni sistem, unutrašnja korumpiranost političkog sistema u kome bogate finansijske institucije i korporacije imaju previše uticaja, kao i fundamentalističko zastupanje teorije slobodnog tržišta. Zagovornici ovakvog fundamentalizma predlažu, kao najefikasniji i najproduktivniji model ekonomije, gotovo potpunu, ako ne apsolutnu nespuputanost tržišta regulativama. Argument koji ovde zastupamo jeste da se kolektivno moramo fokusirati na uslove koji podstiču poslovanje u kome se u bilo kom smislu oslikavaju odlike kriminaliteta. Druga bitna stavka je da valja specifikovati delovanja koja mogu biti inkriminalizovana. Takođe, treba ukazati na dobre i loše strane njihove eventualne inkriminalizacije.

PREOBRAŽAJNA JAVNA POLITIKA I BESPOGOVORNO OZNAČAVANJE NEKIH PRAKSI FINANSIJSKE INDUSTRIJE KAO ZLOČINA

Postignut je široko prihvaćen konsenzus da finansijska kriza zahteva efikasan odgovor u vidu odgovarajuće politike. Postavlja se pitanje na kakvu se politiku misli. Pristupi se razlikuju u tome da li treba pristupiti rastućoj reformativnoj politici ili favorizovati transformativnu politiku celog sistema. Ova druga zaista je pogodna kao odgovor na krizu, zbog potrebe za inkriminalizacijom specifičnih aktivnosti koje su se našle u centru finansijskog kraha.

Istorija razvoja krivičnog prava propraćena je neproporcionalno raspodeljenom pažnjom na neke minorne forme kriminaliteta, nauštrb onih formi koje izazivaju mnogo opasnije štetne posledice, a koje krivični zakoni gotovo legitimizuju (da ne kažemo podržavaju). Trend inkriminalizacije minornih prestupa primetio je Vilijam Čejmbliš³⁵ još 1976. godine, a u svojoj zanimljivoj analizi povezo je zakone protiv skitnje koji su bili česti u prošlosti sa davnim XIV vekom i epidemijom kuge. Naime, „crna smrt“ je dovela do masovne smrtnosti među stanovništvom, što je ondašnju zemljoposedičku elitu suočilo sa strahom od kraha njihovih imanja, koje više nije imao ko da obrađuje. Oni su, svojim uticajem, inicirali donošenje zakona o zabrani skitnje, čime je osigurano prisustvo jeftine radne snage, a oni koji bi odbili da rade su plaćali kazne. Iako su u vremenu današnjice ovakvi zakoni retkost, ponegde se beskućnici i dalje terete za prosjačenje, skitnju i slično. Možemo navesti i još neke primere inkriminalizacije sitnijih zločina, recimo poput zloupotrebe marihuane...

Danas moramo prepoznati kriminogene faktore koji su ostavili štetne posledice i doprineli nastanku krize i izvršiti njihovu inkriminalizaciju na što širem nivou. U skorijoj prošlosti inkriminalizovali smo zagađenje životne sredine, štetno i nebezbedno radno okruženje, distribuciju raznih štetnih proizvoda, premda je

35 William J. Chambliss, 1976.

sve to još na početnom nivou. Istinski efektivan odgovor na finansijsku krizu mora biti veoma direktan i beskompromisan po pitanju kriminalnog karaktera finansijske industrije kakva danas postoji i kriminogenih uslova prisutnih u njenom poslovanju.

Struja koja zagovara reforme umesto transformacija, navodi na prvom mestu kao argument strah od određenih neželjenih negativnih posledica koje mogu proisteći iz inicijative za inkriminalizacijom. Opet, kada akteri javne politike daju inicijativu za odgovore na određene konvencionalne zločine (ili kada govorimo o inkriminalizaciji pojava iz tog domena), susrećemo se sa neznatnom zabrinutošću oko ovakvih neželjenih posledica. Naprotiv, čini se da uvođenje u zakonodavstvo novih odredbi o uličnom kriminalitetu, trgovini drogom i seksualnim zločinima (naročito onih upravljenih protiv maloletnika) nailazi na toliko odobravanje javnosti, da se gotovo može smatrati popularnom politikom. Ipak, ovakve mere su u nedavnom periodu dovele do ekspanzije zavodske populacije i enormnog uvećanja broja lica koja su pod nadzorom krivičnog sistema države.

U slučaju inicijativa usmerenih na sankcionisanje štetnih politika poslovanja velikih korporacija i finansijskih ustanova, briga o negativnim posledicama je preovlađavajuća, a podstaknuta je mahom jakim finansijskim izvorima i političkim uticajem ovih entiteta. Nema sumnje da će u slučaju primene ovakvih, transformativnih odredbi u zakonodavstvo doći do velikih troškova, i to pre svega oslikanih u smanjenju profita jakih finansijskih institucija. Ovaj direktan „trošak“ prepoznaju i sofisticirani zagovornici transformativne politike, iako su svesni i ostalih mogućih troškova i nenameravanih posledica. Bez obzira na to, fundamentalno stanovište ove struje je vrlo jednostavno: troškovi koji proizlaze iz propuštanja usvajanja i oživotvorenja ove politike (koje će snositi društvo u celini kao i širok krug lica koji obuhvata poreske obveznike, radnike, investitore i druge), zasigurno su viši od njenih bilo kakvih negativnih ili neželjenih posledica.

Mere finansijske reforme koje je 2010. godine usvojio Kongres su nesvršishodne, ograničenog dometa i tehničke prirode. Zasigurno je postojala potreba za donošenjem izvesnog broja tih mera, a neke će možda imati i koristan efekat. Ipak, istorija takvih reformi pokazuje da one obično vremenom budu izigrane, „potopljene“ i selektivno primenjivane, jer regulatorne agencije se oduvek suočavaju sa dugotrajnim problemom „hvatanja u zamku“. One su, naime, virtualno kontrolisane i „uhvaćene u zamku“ od strane industrije koju bi trebalo da regulišu, te stoga jedino transformativna politika može imati dugoročniji efekat. Takvu je politiku vodila Ruzveltova administracija tridesetih godina prošlog veka (uključivala je donošenje odgovarajućih zakonskih akata i osnivanje adekvatnih komisija)³⁶ i zaista je imala efekta u sledećih nekoliko decenija. Potom je Reganova konzervativna kontrarevolucija, propraćena slabljenjem komisija ustanovljenih u Ruzveltovo vreme i donošenjem određenih zakona, dovela do slabljenja sistema kontrole kome je Ruzvelt postavio temelje svojom politikom „Nove pogodbe“ (New Deal). Trend ponovne deregulacije u ovoj oblasti nastavile su da neguju i potonje predsedničke administracije, poput one Bila Klintonu i Džordža Buša.

36 Glass-Steagall Act, 1933 ; SEC – Securities and Exchange Commission

ZAKLJUČNA POSMATRANJA

U svetu rastuće međuzavisnosti i neodrživosti izvora, arhitektura kojom se odlikuje trenutni sistem finansija (na visokom nivou) jednostavno nije održiva. U budućnosti, štetni efekti ove arhitekture biće progresivno naglašeni i praćeni raznim katastrofalnim posledicama. Direktno loše posledice koje su u vezi sa ovim su opštepoznate: milioni izgubljenih domova, radnih mesta, ušteđevina, kao i razarajući efekti na psihičko i mentalno blagostanje miliona ljudi. U ovom tekstu nismo u mogućnosti (jer moramo se držati teme) da istražimo i one još ozbiljnije događaje koje se javljaju kao posledica svega ovoga, pri čemu mislimo na dramatičan rast nejednake raspodele dobitka i prihoda, činjenicu da taj dobitak uglavnom nije legitimno zarađen kao i mnogostruke loše efekte na samo društvo i njegove građane suočene sa sve izraženijom socioekonomskom nejednakošću. Najuže rečeno, suštinski argument ovog članka bio je da ukoliko ne prepoznamo kriminalnu prirodu trenutnih finansijskih struktura u našem društvu i ako ne počnemo da je tretiramo kao kriminalnu, samo dugotrajni ciklusi finansijskih kriza su naša sudbina. Ovi ciklusi praćeni su ogromnim i poražavajućim gubicima ispoljenim na širokom krugu lica, dok oni koji se nalaze na vrhu finansijskog sistema uglavnom izvuku profit.

Ova analiza se ipak ne zanosi iluzijom da će u skorijem periodu biti realizovano formalno označavanje aktivnosti koje su srž finansijske industrije kao kriminaliteta. Radije smatramo da će ono što je ovde izneseno, u cilju prepoznavanja ovih aktivnosti kao kriminalne delatnosti, biti dobra polazna tačka za transformativnu politiku koja će minimizovati šanse za ponovno finansijsko rastakanje u budućnosti. Za ostvarenje ovih ciljeva potrebna je i kolektivna transformativna svest o prirodi zločina. Idealno rešenje za razumevanje ove prirode je usvajanje stanovišta koje na proporcionalan način raspodeljuje društvenu pažnju na kriminalne delatnosti, prema identifikovanom zlu koje iz njih proizlazi. Podsećamo, mnoge aktivnosti koje izazivaju (u neku ruku gledano) umerenije i slabije posledice, tretirane su sa mnogo više pažnje, dok one sa daleko razornijim efektima dobijaju mnogo manje mesta u regulativi ili se selektivno zakonski uređuju.

Ne bežimo od priznanja da je poziv na radikalnu izmenu naše svesti o prirodi zločina i traženje adekvatnog odgovora na njega prilično ambiciozan projekat. Mnogi insistiraju na tome da je on čak sa praktične strane nemoguć. Bez obzira na mogućnost (ne)realizacije, ovaj projekat u svakom slučaju mora biti u centru dijaloga koji se vodi o celokupnom finansijskom sistemu i zlu koje izvire iz njega.

Prevela sa engleskog: Olivera Ćirković

LITERATURA

- Abrams, Rachel. 2014. "Goldman Gives Chief \$14.7 Million Stock Bonus." *New York Times* (January 21): B6.
- Akerlof, George, and Robert J. Shiller. 2009. *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

- Anderson, Jenny. 2014. "Libyan Investment Fund Sues Goldman Over Loss." *New York Times* (January 31): B7.
- Augar, Philip. 2005. *The Greed Merchants*. London: Penguin.
- Barak, Gregg. 2012. *Theft of a Nation*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Calavita, Kitty, and Henry N. Pontell. 1990. "'Heads I Win, Tails You Lose': Deregulation, Crime, and Crisis in the Savings and Loan Industry." *Crime & Delinquency* 3:309–41.
- Chambliss, William J. 1976. "The State and Criminal Law." In *Whose Law, What Order?*, edited by William J. Chambliss and Milton Mankoff, 66–106. New York: Wiley.
- Friedrichs, David O. 1996. *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*. Belmont, Calif.: Wadsworth.
- . 2007. "Transnational Crime and Global Criminology: Definitional, Typological, and Contextual Conundrums." *Social Justice* 34:4–18.
- . 2010a. "Mortgage Origination Fraud and the Global Economic Crisis: Incremental Versus Transformative Policy Initiatives." *Criminology & Public Policy* 9:627–32.
- . 2010b. *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*. 4th ed. Belmont, Calif.: Wadsworth/Cengage Learning.
- . 2014. *Transcending the Conventional Definition of Crime: Toward a Twenty-First Century Criminology*. Invited Presidential Panel Presentation, American Society of Criminology Website (https://asc41.com/Annual_Meeting/2013/Presidential%20Papers/Friedrichs,%20David.pdf)
- Gandel, Stephen. 2010a. "The Case Against Goldman Sachs." *Time*, May 3, 30–37.
- . 2010b. "How Goldman Trashed a Town." *Time*, July 5, 32–33.
- Geis, Gilbert. 2007. *White-Collar and Corporate Crime*. Upper Saddle River, N.J.: Pearson.
- Hagan, John. 2010. *Who Are the Criminals? The Politics of Crime Policy from the Age of Roosevelt to the Age of Reagan*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Hakim, Danny. 2014. "Goldman Deal Threatens Danish Government." *New York Times* (January 31): B7.
- Helmkamp, James, Richard Ball, and Kitty Townsend, eds. 1996. *Definitional Dilemma: Can and Should There Be a Universal Definition of White-Collar Crime?* Morgantown, W.Va.: National White Collar Crime Center.
- Hillyard, Paddy, Christina Pantazis, Steve Tombs, and Dave Gordon, eds. 2004. *Beyond Criminology: Taking Harm Seriously*. London: Pluto Press.
- Kauzlarich, David, and David O. Friedrichs. (2005). "Crime, Definitions of." In *Encyclopedia of Criminology*, edited by Richard A. Wright and J. Mitchell Miller, 1:273–75. New York: Routledge.
- Kaufman, Frederick. 2010. "The Food Bubble." *Harper's Magazine*, July, 27–34.
- McCluskey, John D. 2009. "Robbery." In *21st Century Criminology: A Reference Handbook*, edited by J. Mitchell Miller, 507–14. Los Angeles: Sage.
- Norris, Floyd. 2014. "Libyan Says Goldman Didn't Explain Options." *New York Times* (January 31): B7.
- Sale, Hillary A. 2004. "Banks: The Forgotten Partners in Fraud." *University of Cincinnati Law Review* 73:139–77.

- Schwartz, Nelson D., and Eric Dash. 2010. "Banks Bet Greek Defaults on Debt They Helped Hide." *New York Times*, February 25.
- Schwendinger, Herman, and Julia Schwendinger. 1972. "The Continuing Debate on the Legalistic Approach to the Definition of Crime." *Issues in Criminology* 7 (1): 71–81.
- Sutherland, Edwin H. 1945. "Is 'White-Collar Crime' Crime?" *American Sociological Review* 10:132–39.
- Taibbi, Matt. 2009. "The Great American Bubble Machine." *Rolling Stone*, July 9–23, 52–61, 98–101.
- . 2010. "The Feds vs. Goldman." *Rolling Stone*, May 13, 40–41.
- Tappan, Paul. 1947. "Who Is the Criminal?" *American Sociological Review* 12:96–102.
- Weisel, Deborah Lamm. 2007. *Bank Robbery*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services.
- Will, Susan, Stephen Handelman and David Brotherton, eds. 2012. *How They Got Away With It: The Financial Crisis and White Collar Criminals*. New York, Columbia University Press.

David O. Friedrichs

University of Scranton

University of Western Australia

CAPITALIST BANKS AS CRIMINAL ENTERPRISES: THE CASE OF WALL STREET

SUMMARY

This article addresses the financial crisis of 2008 as a criminological phenomenon. Analysis of and commentary on the global economic crisis has poured forth from a wide range of sources, and in the academic realm, in particular, from historians, economists, political scientists, law professors and many others. Overall, to date, criminology and criminal justice have not had an especially high profile in the avalanche of analysis and commentary. The specific objectives of this article are as follows: First, to address the financial crisis as crime in conceptual terms. If crime – and, more specifically, white-collar crime – played a central role in this crisis, in what sense of the term "crime" was this the case, and what form of white-collar crime was involved? Second, to address the financial crisis as crime in contextual terms: How should the consequences of crime that occurs within the Wall Street context be understood in relation to the consequences of crime that occurs within the Main Street context? And third, to address the financial crisis as crime in critical terms: what kinds of transformative perspective and policy initiatives are needed if we are to minimize the chances of a future financial crisis on a catastrophic level? The article reviews different attributions of blame for the financial crisis, but then argues for viewing it as reflecting a form of white collar crime, namely finance crime. The term *finance crime* was adopted in the original edition of my text for "large-scale illegality that occurs in the world of finance and financial institutions". More specifically, I noted that such crime stands apart from corporate and occupational crime insofar as "... vastly larger financial stakes are involved...

[it is intertwined with] financial networks... [and it] threatens the integrity of the economic system itself.” Bank robbery from within banks is compared with conventional forms of bank robbery. The claim is made that the losses caused by these investment banking executives vastly exceeded the losses involved in conventional bank robberies.

The crimes of Goldman Sachs, an especially prestigious investment bank, are addressed. The criminogenic conditions generating finance crime are identified. They include financial organizations that are either “too big to fail” or are too interconnected to challenge without harming financial structures. They also include exorbitant executive compensation and bonuses; excessive leveraging in relation to investments; “innovative”, complex and excessively risky financial products or instruments; pervasive conflicts of interest involving entities that supposedly provide some form of oversight of the activities of financial institutions, including boards of directors, auditing firms, and credit rating agencies; weak or ineffective regulatory system, an inherently corrupt political system where wealthy financial institutions and corporations have far too much influence and, more broadly, “free market” fundamentalism. The author concludes with a call for recognizing finance industry practices as crime, and for transformative policies to address them.

Key words: financial crisis, investment banks, finance crime, Wall Street.